

บทความวิจัย

สภาพ ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ
ในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีดวง มาหะ¹ นิเลาะ แวอูเซ็ง²

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษาอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 94000

² รองศาสตราจารย์, สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษาอิสลาม คณะวิทยาการอิสลาม
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี 94000

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ประเด็นดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการตอบแบบสัมภาษณ์ จากสถาบันศึกษาปอเนาะละ 3 คน ได้แก่ ผู้บริหาร (โต๊ะครู) จำนวน 1 คน และผู้ช่วยโต๊ะครู จำนวน 2 คน รวมทั้งหมด 51 คน และ 2) กลุ่มเป้าหมายที่ตอบแบบสอบถามซึ่งเป็นผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะ จำนวน 17 คน โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหา โดยหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีมี 4 ด้าน ดังนี้ ด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านการใช้สื่อและด้านการประเมินผล พบว่า สภาพปัญหาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยภาพรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ด้านหลักสูตรอยู่ในระดับมาก ด้านการเรียนการสอนอยู่ในระดับน้อย ด้านการใช้สื่ออยู่ในระดับมาก และด้านการประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง 2) แนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี พบว่า มีแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะ ดังนี้ **ด้านหลักสูตร** ควรมีหลักสูตรวิชาชีพในสถาบันศึกษาปอเนาะ เช่น หลักสูตรการช่าง การเกษตร ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า ช่างไฟ เป็นต้น เพื่อเป็นรายได้เลี้ยงชีพในยามที่จบการศึกษาปอเนาะ **ด้านการเรียนการสอน** ควรจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนนำความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยจัดการเรียนการสอนให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น เรียนรู้ด้านศาสนา เรียนรู้ด้านการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรียนรู้กิจกรรมฝึกหัดของอาชีพ โดยน้อมนำตามแนวทางของศาสนาอิสลาม เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เรียน **ด้านการใช้สื่อ** ควรจัดให้ใช้สื่อ เสริมการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีที่หลากหลาย การใช้โซเชียลในการจัดการศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะ เช่น การไลฟ์สดหรือบันทึกวิดีโอในขณะที่มีการสอน และ**ด้านการประเมิน** ควรมีการประชุมรายสัปดาห์หรือรายเดือนของคณะบุคลากรในสถาบันศึกษาปอเนาะ เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือข้อบกพร่องของนักศึกษา เพื่อยกระดับและแก้ปัญหาในระดับต่อไปและควรให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นต้น

คำสำคัญ : สภาพและปัญหาการจัดการศึกษา, แนวทางการพัฒนา, สถาบันศึกษาปอเนาะ

RESEARCH

Conditions, Problems, and Guidelines for Development of Pondok Education Management in Nong Chik District Pattani ProvinceDuang Maha¹ Nilao Waeuseng²

¹M.Ed. student in Islamic Educational Administration and Management Program (IEAMP), Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus 94000

²Assistant professor, Lecturer in Islamic Educational Administration and Management Program (IEAMP), Faculty of Islamic Sciences, Prince of Songkla University, Pattani Campus 94000

Abstract

This research the objectives are 1) to study the conditions, problems, and educational management of Pondok Educational Institutions in Nong Chik District. Pattani Province 2) To study guidelines for developing educational management of pondok educational institutions in Nong Chik District. Pattani Province The researcher has determined the sample group and target group for the research, consisting of 2 groups: 1) the sample group that responded to the interview questionnaire 3 people from each pondok institution, namely 1 administrator (teacher desk) and 2 assistant teachers, totaling 51 people, and 2) the target group to answer the questionnaire are administrators of pondok educational institutions. A purposive selection method was used for 17 people. The research instrument was a rating scale questionnaire. and interviews using open-ended questions. Analysis of information about conditions and problems from questionnaires by finding percentages, means, and standard deviations. and analysis of information on educational development guidelines for pondok educational institutions. Using content analysis methods

The results of the research found that 1) Conditions and problems of pondok educational institutions. Under the jurisdiction of the Nong Chik District Private Education Office. Pattani Province has 4 areas as follows: Curriculum, Teaching and Learning. In terms of media use and evaluation, it was found that the conditions and problems of pondok educational institutions Under the jurisdiction of the Nong Chik District Private Education Office. Pattani Province Overall, the problem situation is at a moderate level. And when considering each aspect, it was found that The curriculum aspect is at a high level. The teaching aspect is at a low level. Media use is at a high level. and the evaluation aspect was at a moderate level. 2) To study the development guidelines of pondok educational institutes in Nong Chik District. Pattani Province found that there are guidelines for developing education in pondok educational institutions as follows: Curriculum, for example, there should be vocational courses in pondok educational institutes, such as courses in engineering, agriculture, tailoring, electricians, etc., in order to earn a living income when completing pondok education. Teaching and learning, such as organizing a learning process that

allows students to apply knowledge and skills necessary for life By organizing teaching and learning to have a variety of activities, such as learning about religion. Learn basic education, learn vocational training activities By embracing the guidelines of Islam To improve the quality of life of students in media use, e. g. Media supplements the use of various technological innovations. The use of social media in organizing education in pondok educational institutions, such as in live broadcasts or video recordings while teaching. In terms of evaluation, for example, there should be weekly or monthly meetings of the personnel in the pondok institution. To evaluate student progress or shortcomings To raise and solve problems to the next level and parents should be involved in the evaluation, etc.

Keywords: educational management, pondok educational institutions...

บทนำ

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถาบันปอเนาะ พ.ศ. 2547 ได้ถูกกำหนดขึ้นโดยรัฐบาลเพื่อสร้างสันติสุขและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส กระทรวงศึกษาธิการจึงมีความเห็นว่าควรส่งเสริมสถาบันศึกษาปอเนาะให้เป็นสถาบันทางสังคมที่มุ่งเน้นการสอนตามหลักศาสนาอิสลาม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอิสลาม รวมถึงตอบสนองความต้องการด้านการศึกษาในชุมชนอย่างเหมาะสม สถาบันศึกษาปอเนาะ หมายถึง สถาบันทางสังคมของชุมชนอิสลามที่มุ่งเสริมสร้างการเรียนรู้ในด้านศาสนาและวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และพฤติกรรมที่ดีในการดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข พร้อมทั้งมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ (ราชกิจจานุเบกษา, 2547) นอกจากนี้ พระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2550 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2554 ในมาตรา 4 ได้กำหนดความหมายของโรงเรียนนอกระบบว่าเป็นโรงเรียนที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลา และการวัดผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสำเร็จการศึกษา รวมถึงศูนย์การศึกษาอิสลามประมุขียัต (ตาดีกา) และสถาบันอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (ราชกิจจานุเบกษา, 2554) สอดคล้องกับสุรียา หะยีเหย็บ (2564) ที่อธิบายว่า สถาบันศึกษาปอเนาะ เป็นโรงเรียนนอกระบบที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดเป้าหมาย รูปแบบการจัดการศึกษา ระยะเวลาเรียน รวมถึงวิธีการวัดผลและประเมินผล ซึ่งทำให้ถูกมองว่าเป็นระบบการศึกษาที่ล้าหลังและไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังกลายเป็นจุดสนใจที่สำคัญ โดยมีความพยายามจากหน่วยงานภาครัฐในการพัฒนาสถาบันปอเนาะให้มีความทันสมัยมากขึ้น ในขณะที่ยังคงรักษาจารีตประเพณี โดยการบูรณาการความรู้ทางศาสนาอิสลามเข้ากับวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความรู้และพฤติกรรมที่ดีให้กับมุสลิมในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสี่อำเภอในจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอจะนะ อำเภอสะบ้าย้อย อำเภอเทพา และอำเภอนาทวี พื้นที่เหล่านี้มีสถาบันศึกษาทางศาสนาอิสลามเกิดขึ้นมากมาย ทั้งในรูปแบบทางการและไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันปอเนาะซึ่งมีความเก่าแก่และมีบทบาทสำคัญในสังคมมุสลิมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สถาบันปอเนาะเกิดจากอุดมการณ์และภูมิปัญญาของโต๊ะครูผู้ก่อตั้ง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้านในชุมชนที่ร่วมมือกันทั้งในด้านกำลังแรงงานและทรัพย์สินเพื่อสืบทอดหลักการอิสลาม ถือเป็นความต้องการร่วมกันระหว่างโต๊ะครูกับชุมชน โดยปอเนาะมักจะตั้งอยู่ในชุมชนที่มีมุสลิมอาศัยอยู่หนาแน่น ตามความเชื่อและค่านิยมของมุสลิม ผู้ที่จะเป็นโต๊ะครูและจัดตั้งปอเนาะได้นั้นต้องมีคุณสมบัติเบื้องต้น เช่น เคยประกอบพิธีหัจญ์ที่นครมักกะฮ์ และมีความรู้ทางศาสนาอิสลามในระดับสูงที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน รวมถึงต้องมีความตั้งใจจริง จิตใจบริสุทธิ์ และมีความเสียสละอย่างเต็มที่ (อับบัส ยีร์น, 2559)

ปอเนาะแห่งแรกที่ก่อตั้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยนั้น นักวิชาการมุสลิมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับสถานที่และประวัติของปอเนาะในปัตตานี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ได้รับการยอมรับการเผยแพร่ศาสนาอิสลามและการก่อตั้งปอเนาะในช่วงเริ่มต้นนั้นเกิดขึ้นที่ปัตตานี ซึ่งถือเป็นสถานศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ จากการสำรวจของศูนย์พัฒนาการศึกษา จังหวัดยะลา ในปี พ.ศ. 2521 พบว่าปอเนาะที่เก่าแก่ที่สุดยังคงดำเนินกิจการอยู่ แต่ผลการสำรวจไม่ได้ระบุชัดเจนว่าปอเนาะแห่งแรกตั้งอยู่ที่ใด (ประกิจ ประจนปัจจนึก, 2516) โดยปอเนาะที่ก่อตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปอเนาะ กัวลาบือเกาะ (Kuala BaKah) ซึ่งก่อตั้งโดยบุตรของซัยค อุษมาน อัลยามานีย์ ที่มาจากประเทศเยเมน

ในช่วงคริสต์ศักราชที่ 16 (อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และนุมาน หะยีมะแซ, 2553) สอดคล้องกับความคิดเห็นของ อิสมาอีล เบญจสมิทธิ์ (2551) ที่ระบุว่า หลังจากที่ถูกพยานันคพาได้ประกาศตนเป็นมุสลิมตามคำแนะนำของ ชัยคุ มุหัมมัดสะอิด อัลบาชีซา หรือ โต๊ะปาไซ ท่านได้รับชื่อมุสลิมว่า สุลต่านอิสมาอีล ชะฮู ต่อมา มีนักเผยแพร่ ศาสนาจากฮะกัวเราะเมาต ประเทศเยเมน เดินทางมาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาอิสลาม ซึ่งคาดว่าจะการเปิดสอน หนังสือแบบปอเนาะเริ่มขึ้นครั้งแรกที่บริเวณปากแม่น้ำกัวลาบือเกาะฮ์ ปัจจุบันคือปากแม่น้ำปัตตานี อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจข้อมูลล่าสุดของสถาบันศึกษาปอเนาะในจังหวัดปัตตานี พบว่ามีสถาบันศึกษาปอเนาะที่จดทะเบียน จำนวน 263 แห่ง (ข้อมูล ณ วันที่ 10 มิถุนายน 2567) (สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี, 2567) และ ยังมีสถาบันศึกษาปอเนาะที่ไม่ได้จดทะเบียนอีกหลายแห่งด้วยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความต้องการการศึกษาใน สถาบันศึกษาปอเนาะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เนื่องจากสถาบันเหล่านี้สามารถตอบสนองความต้องการด้านศาสนาของ ประชาชนได้ดีกว่าโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และประชาชนมีความตระหนักถึงความสำคัญในการปลูกฝัง ความรู้ทางศาสนาให้กับลูกหลานและเยาวชนมากขึ้น (สุรียา หะยีเหย็บ, 2564)

อิสลามให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้และเน้นย้ำถึงคุณค่าของวิชาความรู้ ดังนั้น สถาบันปอเนาะ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงถือเป็นศูนย์รวมอัตลักษณ์และเป็นสถาบันการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับสังคมมุสลิม มายาวนาน เปรียบเสมือนเกียรติและศักดิ์ศรีที่อยู่คู่กับชุมชน แม้ว่าปัจจุบันปอเนาะจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจาก อดีตอย่างมากเนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการเมือง การปกครอง สังคม เศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และนโยบายการศึกษาของรัฐ ทำให้บางส่วนของปอเนาะต้องปรับเปลี่ยน รูปแบบการเรียนการสอนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีการเรียนการสอนทั้งวิชาศาสนาและวิชาสามัญ ควบคู่กัน ซึ่งแตกต่างจากในอดีตที่เน้นการเรียนการสอนด้านศาสนาเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม ยังมีปอเนาะ บางแห่งที่ยังคงยึดมั่นในหลักการดั้งเดิมและพยายามอนุรักษ์ระบบการศึกษาของปอเนาะให้คงอยู่ในสังคมจนถึง ปัจจุบัน (อับบัส ยีร์น, 2559)

นอกจากนี้ เหตุผลสำคัญที่ทำให้โรงเรียนปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงรักษาระบบการศึกษาเก่า ไว้ คือความต้องการที่จะสืบทอดหลักการศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นความต้องการที่เกิดจากทั้งกลุ่มผู้ปกครองและ ผู้เรียนที่ต้องการเรียนในโรงเรียนปอเนาะที่มีระบบการสอนแบบดั้งเดิม โดยมีวิธีการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับ แนวทางดังกล่าว นันทกาญจน์ เบ็ญเต๊ะมอห์ลี (2542) ได้กล่าวถึงกลุ่มประชาชนที่ต้องการให้การเรียนการสอน แบบดั้งเดิมยังคงอยู่ โดยมีความเชื่อมั่นว่าระบบนี้สามารถสร้างผู้เรียนให้เป็นคนดี มีคุณธรรม จริยธรรม และเข้าใจ หลักการอิสลามอย่างแท้จริง อีกทั้งนิละาะ แวอุเซ็ง (2551) ได้ค้นพบจากการศึกษาถึงสภาพปัญหาและความ ต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนใต้ มี 4 ด้าน ซึ่งประกอบไปด้วย ด้านสภาพแวดล้อม ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการจัดการศึกษา และด้านผลผลิตทางการศึกษา อีกทั้งนิละาะ แวอุเซ็ง (2551) ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของปัญหาการจัดการศึกษาและความต้องการในการพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสถาบันศึกษาปอเนาะซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนมาตั้งแต่อดีต แม้ว่า ปัจจุบันประชาชนในพื้นที่จะหันไปให้ความสนใจกับการส่งลูกหลานไปเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มากขึ้น แต่ปอเนาะยังคงได้รับการยอมรับจากชุมชนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม การเกิดปัญหาระหว่างสถาบัน ศึกษาปอเนาะกับเจ้าหน้าที่รัฐนั้นมีสาเหตุมาจากการขาดความเข้าใจในรากเหง้าของปัญหาความไม่สงบในสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่งผลให้เจ้าหน้าที่รัฐมองว่าปอเนาะเป็นแหล่งก่อเหตุความไม่สงบ นอกจากนี้ ปอเนาะใน

พื้นที่ยังไม่ได้ดำเนินการจดทะเบียนกับภาครัฐ ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างปอเนาะและภาครัฐ ปัญหานี้จึงต้องได้รับการแก้ไขร่วมกันเพื่อสร้างความสงบสุขและความสามัคคีในชุมชน

จากที่ได้กล่าวมา ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของสถาบันศึกษาปอเนาะอย่างชัดเจน เนื่องจากการบริหารจัดการภายในสถาบันนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการศึกษาปอเนาะ ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาคนให้มีความรู้ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนา การดำเนินชีวิตประจำวัน การอยู่ร่วมกันในสังคม รวมถึงการมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น เพื่อให้สามารถต่อสู้เพื่อความเป็นอยู่ของตนเองและสังคมได้ นอกจากนี้ยังต้องมีความพร้อมในการประกอบอาชีพในอนาคต และสามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันและตามยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยซึ่งมีบทบาทโดยตรงในการบริหารจัดการและส่งเสริมการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพ ปัญหาที่เกี่ยวข้องและแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพและปัญหาที่มีอยู่ และสามารถพัฒนาการศึกษาของสถาบันให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี
- 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยที่เน้นการทำความเข้าใจต่อความคิดเห็นที่มีต่อสถานการณ์โดยใช้วิธีการให้ความหมายและตีความเชิงลึก รายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัยมีดังต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยนี้ คือผู้แทนสถาบันศึกษาปอเนาะที่จดทะเบียนเปิดทำการเรียนการสอนในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จำนวน 17 สถาบัน สถาบันละ 2 คน ประกอบด้วยผู้บริหาร (โต๊ะครู) 1 คน และผู้ช่วยโต๊ะครู 1 คน รวมจำนวนทั้งหมด 34 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจงตามเกณฑ์ที่กำหนด คือเป็นผู้มีบทบาทในการบริหาร มีความรู้และสามารถให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษาได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุม และมีประสบการณ์ในการสอนอย่างน้อย 5 ปี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้อธิบายหรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ โดยข้อคำถามในการสัมภาษณ์ประกอบด้วย ตอนที่ 1 คือ ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันศึกษาปอเนาะ และตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ โดยในการสร้างแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบข่ายการสัมภาษณ์ที่ครอบคลุมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของสถาบันปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านการใช้สื่อ และด้านการประเมิน ตรวจสอบคุณภาพโดยการพิจารณาความตรงเชิงพินิจ (Face Validity) โดยพิจารณาถึงความชัดเจนและความถูกต้องในการใช้สำนวนภาษา รวมถึงความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ และจัดพิมพ์แบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยขอหนังสือจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อขอความร่วมมือในการวิจัย โดยแนบกำหนดการนัดหมายที่ไปสัมภาษณ์ จากนั้นส่งแบบสัมภาษณ์ให้กลุ่มเป้าหมายล่วงหน้า 3 วัน จากนั้นได้ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ โดยใช้เวลา 1 – 2 ชั่วโมงต่อคน โดยก่อนการสัมภาษณ์ได้ชี้แจงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิเคราะห์และนำเสนอผลข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจและตีความเนื้อหาที่เป็นประเด็นที่แฝงอยู่ในข้อมูลที่เก็บอยู่ในรูปข้อความ โดยเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ คือเพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวิสัยทัศน์ โครงสร้างการบริหาร หลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อ และการประเมินผล จากนั้นได้ทำการเตรียมข้อมูลจากบันทึกภาคสนาม โดยกำหนดหน่วยในการวิเคราะห์คือเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่กำหนดตามวัตถุประสงค์ แยกแยะข้อมูลเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่กำหนด ตีความข้อมูลเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบการพรรณนาความ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีจากการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และประมวลความคิดเห็นที่ได้มาสรุปเป็นผลการวิจัย

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้วิธีการตรวจสอบสามเส้าโดยใช้วิธีการคืนข้อมูลเพื่อพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้นั้นถูกต้องหรือไม่ โดยวิธีการตรวจสอบของข้อมูลนั้นตรวจสอบจากแหล่งที่มา ได้แก่ เวลา สถานที่ และบุคคล โดยการตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกันเพื่อให้ทราบว่าข้อมูลที่ได้รับในช่วงเวลาต่าง ๆ นั้นเหมือนกันหรือไม่ การตรวจสอบสถานที่ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ และการตรวจสอบบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่อย่างไร

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาเกี่ยวกับสภาพการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี 4 ด้าน ดังนี้ ด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านการใช้สื่อ และด้านการประเมินผล สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ด้านหลักสูตร พบว่า หลักสูตรและตำรา (กิตาบ) ที่ใช้ในการเรียนการสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จะมีลักษณะที่เป็นรูปแบบเดิมไม่ต่างกันมากกับในยุคสมัยก่อนๆ คือ รูปแบบตำรากิตาบก็จะเป็นกิตาบของคนพื้นที่เรียนต่อ ๆ กันในสมัยก่อน สมัยบรรพบุรุษของชาวปัตตานี โดยเล่าเรียนมาหรือที่เขาเรียกว่าเป็นการสืบทอดมรดกการศึกษาจากรุ่น ๆ ก่อน ๆ จนสู่ยุคปัจจุบัน แต่ในขณะนั้นก็มีบ้างที่โต๊ะครูนำตำรากิตาบของอุละมาอ์ในยุคปัจจุบันที่ได้เขียนไว้ เพื่อนำมาสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะ ไม่ว่าจะเป็นกิตาบอาหารบหรือมลายูยาวิ ส่วนภาษาที่ใช้สอนก็คือ ภาษามลายูยาวิและอาหรับ แต่จากการเก็บข้อมูลยังพบว่า มีเพียงไม่กี่สถาบันปอเนาะที่ได้นำตำรากิตาบที่เป็นภาษามลายูรูมีมาเป็นหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอน

2) **การเรียนการสอน** พบว่า การเรียนการสอนของสถาบันปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ดำเนินโดยโต๊ะครูโดยจะมีการบังคับเพื่อให้ผู้เรียนทั้งชายและหญิงต้องอยู่ประจำหอพัก อนุญาตให้ผู้เรียนกลับบ้าน เดือนละครั้ง ครั้งละ 4-5 วัน การเรียนอาเล็มจะใช้เวลากลางคืนหลังละหมาดอิชาโดยเฉพาะ เพราะเป็นการเรียนจากตำราอิสลามไปเรื่อย ๆ ซึ่งเวลาเรียนระดับนี้จะขึ้นอยู่กับดุลพินิจของโต๊ะครู (บาบอ) หลักสูตรที่นำมาใช้ คือ ระบบท่องจำด้วยอัลกุรอาน ตัจวิด และอิสลามศึกษา วิชาฟิสิกส์ เตาฮีด อัคลาค ซึ่งเป็นวิชาฟัรฎูฮีนพื้นฐาน (ระดับอับตีดาอียะ, มุตาวัซซียะ) รูปแบบการจัดการเรียนการสอน จะแบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ การท่องจำอัลกุรอาน เพียงอย่างเดียวจนหมดเล่ม โดยมีระยะเวลาการท่องจำเป็นเวลา 5-6 ปี และการเรียนอาเล็ม (เรียนกิตาบตามสาระวิชา) เป็นสถาบันศึกษามุ่งเน้นการพัฒนาการใช้ชีวิตในแนวทางของอิสลาม รวมถึงวิชาชีพลัทธิสุตฺร จะมีผู้เรียนหอพักที่เป็นผู้ชายล้วน สำหรับการจัดการเรียนการสอนจะเน้นในด้านคุณธรรม จริยธรรม ผู้เรียนส่วนมากจะเป็นผู้เรียนที่มีอายุค่อนข้างสูง บางคนมีครอบครัวแล้ว แต่เข้ามาเรียนในช่วงเวลาว่างจากการทำงาน เช่น ช่วงเวลากลางคืน หลังเลิกงานและเข้าครัวหลังซุบฮียีก่อนไปทำงาน กลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนในหมู่บ้านเป็นหลัก รวมถึงชาวบ้านในหมู่บ้าน และพื้นที่ใกล้เคียงที่ประสงค์จะเรียน ส่วนมากจะเป็นผู้เรียนที่อ่านได้แล้วเป็นผู้เรียนในชุมชนใกล้เคียง ใช้หลักสูตรแบบสถาบันปอเนาะดั้งเดิมซึ่งมีผู้เรียนเป็นคนในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ วิชาที่สอน คือ กิตาบ อัลกุรอาน และควบคู่การเรียนตามหลักสูตรฟัรฎูฮีนไปด้วย ทั้งนี้จะจัดระดับชั้นเรียนเป็นสองกลุ่ม คือ ระดับผู้เรียนที่มีอายุน้อยและอายุมาก

3) **การใช้สื่อ** พบว่า การใช้สื่อของสถาบันปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จะไม่ค่อยมีการใช้สื่อแบบสมัยใหม่ในการจัดการเรียนการสอนมากนัก โดยผู้สอนจะใช้สื่อแบบปกติ เช่น หนังสือ กระดานดำ ข้อเขียน เครื่องขยายเสียง และมีเพียงไม่กี่สถาบันปอเนาะที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาเป็นสื่อในการเรียนการสอน เช่น การบันทึกเทปวิดีโอ เพื่อให้ผู้เรียนได้กลับไปทบทวนในส่วนที่ยังไม่เข้าใจในขณะที่โต๊ะครูสอนและไม่ที่สถาบันศึกษาปอเนาะที่ทำการไลฟ์สดในขณะที่โต๊ะครูกำลังสอน เพื่อเป็นประโยชน์ให้กับชาวบ้านทั่วไป แต่อยู่ในระดับไม่มาก

4) **การประเมิน** พบว่า สถาบันปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยส่วนใหญ่ไม่มีการประเมินผลการเรียนใด ๆ ของผู้เรียน ส่วนมากจะเน้นที่การเรียนเป็นหลัก แต่จะมีบ้างในเวลาที่โต๊ะครูจะสอบถามผู้เรียนถึงความเข้าใจในการเรียน ส่วนสถาบันปอเนาะฮาฟิซจะเน้นถึงการท่องจำอัลกุรอานเป็นหลัก ถ้าผู้เรียนที่ท่องจำได้ดีและคล่องจะสามารถส่งตัวไปเป็นอิหม่ามนำละหมาดที่มีสยิดต่าง ๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ

ส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีซึ่งได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้รับใบอนุญาตและผู้ช่วยโต๊ะครูจำนวน 51 คน จากทั้งหมด 17 สถาบัน ได้ใช้วิธีการนำเสนอเป็นตารางจำแนกตามแต่ละสถาบันศึกษาปอเนาะ ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 ปัญหาการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี

สถาบันปอเนาะ	ปัญหา
1	- ความไม่ต่อเนื่องในการท่องจำ - ขาดงบประมาณผู้เรียนไม่พอกับสถานที่

สถาบันปอเนาะ	ปัญหา
2	- ไม่ตระหนักถึงการศึกษาเพราะมีผู้เรียนเข้าๆออกๆ - ขาดงบในการตอบแทนบุคลากร
3	- ไม่ต่อเนื่องในการเรียนเพราะผู้เรียนอายุมาก - ขาดงบในการบริหารสถานที่
4	- หน่วยงานรัฐมาค่อนข้างบ่อยทำให้เรียนต้องชะลอไป - งบในการต่อเติมอาคารเพราะผู้เรียนมีปริมาณมากขึ้น
5	- ต้องการขยายพื้นที่ให้เพียงพอกับจำนวนผู้เรียน - กระตุ้นการเรียนด้วยสื่อ
6	- ผู้เรียนเข้าๆออกๆ ตามวัยอายุและบุคลากรเปลี่ยนบ่อยไม่มีมีความต่อเนื่อง - ผู้เรียนไม่สามารถต่อยอดเพราะไม่มีวุฒิจบการศึกษา
7	- ผู้ปกครองและเด็กไม่ตระหนักถึงการเรียนอัลกุรอาน
8	- อาคารเรียนและหอพักขาดความสมบูรณ์แบบ
9	- อาคารเรียนและหอพักขาดความสมบูรณ์แบบ
10	- อาคารเรียนและหอพักขาดความสมบูรณ์แบบ
11	- อาคารเรียนและหอพักขาดความสมบูรณ์แบบ - ต้องการความมีส่วนร่วมกับองค์กรเพื่อขยาย
12	- หน่วยงานรัฐมาบ่อยทำให้การเรียนต้องชะลอ - ขาดงบในการต่อเติมอาคารเรียน
13	- ผู้เรียนไม่มีความต่อเนื่องในการเรียนเนื่องมีภาระทางบ้าน - ขอความช่วยเหลือจากรัฐในการบริหารสถานศึกษา
14	- ขาดงบในการต่อเติมอาคารและหอพักเพราะมีผู้เรียนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง
15	- ผู้เรียนไม่คงที่เข้าๆออกๆ โดยปกครองไม่บังคับให้มาเรียน ทำให้ค่าใช้จ่ายขาดเคลื่อนไปตามจำนวนผู้เรียน
16	- ผู้เรียนไม่ต่อเนื่องในการท่องจำ - ผู้เรียนจำนวนมากไม่พอกับสถานที่เรียน ทำให้ไม่มีงบมากพอในการขยายพื้นที่
17	- ผู้เรียนไม่ต่อเนื่องในการท่องจำ - ไม่มีงบมากพอในการขยายพื้นที่

จากตารางข้างต้น พบว่า ปัญหาการพัฒนากิจการศึกษาศาสนาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องความไม่ต่อเนื่องในการท่องจำอัลกุรอาน ขาดงบประมาณ ผู้เรียนไม่พอกับสถานที่ ไม่ตระหนักถึงการศึกษาเพราะมีผู้เรียนเข้า ๆ ออกๆ ขาดงบในการจ่ายค่าตอบแทนบุคลากร ความไม่ต่อเนื่องในการเรียนเพราะผู้เรียนมีอายุมาก ขาดงบในการบริหารสถานที่ หน่วยงานรัฐมาค่อนข้างบ่อยทำให้เรียนต้องชะลอไป ขาดงบในการต่อเติมอาคารเพราะผู้เรียนมีปริมาณมากขึ้น ซึ่งมีความจำเป็นต้องขยายพื้นที่ให้เพียงพอ กับจำนวนผู้เรียน ขาดสื่อในการะบุบุคลากรเปลี่ยนบ่อยไม่มีมีความต่อเนื่อง ผู้เรียนไม่สามารถต่อยอดเพราะไม่มีวุฒิ

จบการศึกษา ผู้ปกครองและเด็กไม่ตระหนักถึงการเรียนอัลกุรอาน อาครเรียนและหอพักขาดความสมบูรณ์แบบผู้เรียนไม่มีความต่อเนื่องในการเรียนเนื่องมีภาระทางบ้าน

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีมีดังนี้

1) ด้านหลักสูตร พบว่า ควรมีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและหลักสูตรแกนกลางของสถาบันศึกษาปอเนาะ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ ควรมีการออกแบบหลักสูตรใหม่ที่ทันสมัยและตอบโจทย์ความต้องการในปัจจุบัน โดยเฉพาะการเพิ่มหลักสูตรวิชาชีพ เช่น การช่าง การเกษตร ช่างตัดเย็บเสื้อผ้า และช่างไฟฟ้า เพื่อสร้างรายได้ให้กับผู้เรียนหลังจากจบการศึกษา หลักสูตรด้านภาษา ควรมีความหลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่มีเพียงภาษาอาหรับและภาษามลายูยาวี ควรเพิ่มหลักสูตรภาษามลายูรูมี ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน เพื่อยกระดับทักษะด้านภาษาในสถาบันศึกษาปอเนาะให้ดียิ่งขึ้น ควรคงหลักสูตรการสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะให้อยู่ในรูปแบบเดิม เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของสถาบันนี้ แต่ควรเสริมหลักสูตรที่ตามทันสมัยซึ่งอุลามาอ์ในปัจจุบันได้จัดทำขึ้น เช่น การปลูกผม ปลูกคิ้ว การต่อเติมอวัยวะ การจัดการอาบนํ้าศพจากไวรัสโควิด-19 และการใส่เสื้อสับพันธุในสตรีที่มีบุตรยาก เป็นต้น เรื่องเหล่านี้ไม่มีในตำราในอดีต แต่มีอุลามาอ์ในยุคนี้ที่ได้จัดทำตำราที่ตามทันเพื่อปรับให้เข้ากับยุคสมัย ซึ่งในภาษาอาหรับเรียกว่า ฟิก-อัลมุอาซอเราะห์ และควรพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เช่น การส่งผู้เรียนไปฝึกสอนที่มีสยิดหรือตาดีกา เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสถาบันศึกษาปอเนาะ

2) การเรียนการสอน พบว่า ควรมีการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตไปใช้ได้จริง โดยการจัดการเรียนการสอนควรมีความหลากหลาย เช่น การเรียนรู้ด้านศาสนา การศึกษาขั้นพื้นฐาน และการฝึกฝนอาชีพ โดยนำแนวทางของศาสนาอิสลามมาใช้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียน ควรให้ครูเป็นผู้บรรยายและผู้เรียนมีบทบาทในการฟังและตั้งคำถาม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมและยกระดับความเข้าใจของผู้เรียน ควรมีการแบ่งระดับชั้นและตำราที่ตามทันเพื่อให้เหมาะสมกับระดับความรู้ของผู้เรียน การลงพื้นที่เพื่อทำกิจกรรมด้านความรู้ก็เป็นสิ่งสำคัญ เช่น การส่งผู้เรียนไปที่มีสยิดใกล้เคียงเพื่ออ่านคุตบะห์ในวันศุกร์ หรือการฝึกสอนที่มีสยิดหรือตาดีกา โดยจะมีการอบรมก่อนการทำกิจกรรมเหล่านี้ ควรมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญของอิสลาม เช่น มหกรรมปีใหม่ของอิสลาม เมลิตินปี และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำฮัจญ์และอุมเราะห์ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ยังไม่ค่อยมีในสถาบันศึกษาปอเนาะ และควรส่งผู้เรียนฮาฟิซไปยังมัสยิดต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่เป็นอิหม่ามนำละหมาดตราอ์เวียะนในเดือนรอมฎอน เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมโยงกับชุมชนและศาสนาอย่างแท้จริง

3) การใช้สื่อ พบว่า ควรมีการจัดเตรียมสื่อที่หลากหลายเพื่อเสริมการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีในการศึกษาในสถาบันศึกษาปอเนาะ ควรพัฒนาการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ดียิ่งขึ้น การใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถติดตามการเรียนรู้ได้แม้ในกรณีที่ไม่สามารถเข้าชั้นเรียนได้ และยังเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าชมการเรียนการสอนได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น ควรมีการบันทึกคลิปวิดีโอและเสียงของการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถกลับมาทบทวนได้หากมีข้อสงสัยหรือหลงลืม และควรมีการติดตั้ง Wi-Fi เพื่อรองรับการไลฟ์สด รวมถึงโปรเจกเตอร์สำหรับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในสถาบันศึกษาปอเนาะด้วย

4) การประเมิน พบว่า ควรมีการสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนอย่างใกล้ชิด หากผู้เรียนมีความรู้และสามารถเรียนกิตารได้อย่างเข้าใจลึกซึ้งแล้ว ควรส่งเสริมให้พวกเขาไปเรียนเพิ่มเติมที่โต๊ะครูในสถาบันปอเนาะอื่น เพื่อพัฒนาความรู้ในระดับที่สูงขึ้น สถาบันศึกษาปอเนาะควรจัดทำแบบประเมินผลสำหรับผู้เรียน โดยจะส่งแบบประเมินให้กับผู้ปกครองในช่วงปิดภาคเรียน เพื่อให้ผู้ปกครองสามารถประเมินระดับความพึงพอใจของบุตรหลาน และนำส่งให้กับโต๊ะครูในวันเปิดเรียนแรกของเทอมใหม่ การดำเนินการนี้จะช่วยให้โต๊ะครูสามารถแก้ไขปัญหาของผู้เรียนได้อย่างตรงจุด ควรมีการประชุมประจำสัปดาห์หรือเดือนของคณะบุคลากรในสถาบัน เพื่อประเมินความก้าวหน้าและข้อบกพร่องของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยในการยกระดับการศึกษาและแก้ไขปัญหาในระดับถัดไป ควรมีการถาม-ตอบในระหว่างการเรียนเพื่อประเมินความรู้พื้นฐานของผู้เรียน และมีการสอบในแต่ละภาคเรียนตามความเหมาะสม เช่น การท่องจำอัลกุรอานและมาตรฐานต่าง ๆ ในตำราอิสลาม ควรมีการประเมินผลเพื่อทดสอบความจำอัลกุรอานของผู้เรียนฮาฟิซในแต่ละวัน เพื่อช่วยลดปัญหาการหลงลืม และในเดือนรอมฎอน ควรส่งผู้เรียนไปยังมัสยิดต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่เป็นอิหม่ามในการละหมาดตารอเวียะ เพื่อประเมินผลความจำในระดับสูงต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาสภาพ ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ดังที่ผลการวิจัยได้กล่าวข้างต้นนั้น ในด้านหลักสูตร ด้านการเรียนการสอน ด้านการใช้สื่อ และด้านการประเมินผลสามารถสรุปและอภิปรายผลได้ ดังนี้

1) ด้านหลักสูตร พบว่า หลักสูตรและตำราที่ใช้ในการเรียนการสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยภาพรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับมาก โดยการจัดการศึกษาในด้านหลักสูตรของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จะมีลักษณะที่เป็นรูปแบบเดิมไม่ต่างกับมากกับในยุคสมัยก่อนๆ คือ รูปแบบตำรากิตาบก็จะเป็นกิตาบของคนพื้นที่เรียนต่อ ๆ กันในสมัยก่อนสมัยบรรพบุรุษของชาวปัตตานี โดยเล่าเรียนมาหรือที่เขาเรียกว่าเป็นการสืบทอดมรดกการศึกษาจากรุ่น ๆ ก่อน ๆ จนสู่ยุคปัจจุบัน แต่ในขณะนั้นก็มีบ้างที่โต๊ะครูนำตำรากิตาบของอุละมาอ์ในยุคปัจจุบันที่ได้เขียนไว้ เพื่อนำมาสอนในสถาบันศึกษาปอเนาะ ไม่ว่าจะเป็นกิตาบอาหารบหรือมลายูยาวิ ส่วนภาษาที่ใช้สอนก็คือ ภาษามลายูยาวิและอาหรับ แต่จากการเก็บข้อมูลยังพบว่า มีเพียงไม่กี่สถาบันปอเนาะที่ได้นำตำรากิตาบที่เป็นภาษามลายูรูมีมาเป็นหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอน สอดคล้องกับมูฮัมหมัดรียานี บากา (2554) ที่อธิบายว่าปอเนาะเป็นสถานที่ฝึกอบรมและปฏิบัติศาสนกิจของชาวไทยมุสลิม โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิที่เรียกว่า โต๊ะครู คอยดูแล ให้การอบรมสั่งสอนแก่เยาวชนหรือผู้ที่ประสงค์จะเรียนรู้เรื่องศาสนา เพื่อปฏิบัติศาสนกิจให้ถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลาม และยังสอดคล้องกับ Dewani (2016) ที่ได้กล่าวถึงปอเนาะว่าเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามแบบเคร่งเพื่อใช้อบรมสั่งสอนศาสนาอิสลามให้แก่ชาวไทยมุสลิมให้มีความรู้ทางศาสนา สามารถปฏิบัติศาสนกิจและบำเพ็ญกิจประจำวัน ตลอดจนความสัมพันธ์ที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ส่วนแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาด้านหลักสูตร ควรมีแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและหลักสูตรแกนกลางของสถาบันศึกษาปอเนาะ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ ควรมีการปรับปรุงหลักสูตรจากรูปแบบเดิมที่ไม่มีความชัดเจน ให้เป็นหลักสูตรที่ทันสมัยและเหมาะสมกับยุคปัจจุบัน ควรมีการจัดทำหลักสูตรวิชาชีพ เช่น หลักสูตรการช่าง และหลักสูตรด้านภาษาที่หลากหลาย เพื่อเพิ่มโอกาสในการเรียนรู้ของผู้เรียน ควรรักษาหลักสูตรที่ใช้สอนในสถาบันศึกษาปอเนาะให้คงอยู่ เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของสถาบัน พร้อมทั้งเพิ่มหลักสูตรใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการในยุคปัจจุบัน เช่น การปลูกผม ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ไม่เคยมีในอดีต สอดคล้องกับนิละาะ แวอุเซ็งและคณะ (2551) ซึ่งได้วิเคราะห์ปัญหา

และความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าควรกำหนดมาตรฐานและตัวชี้วัดด้านความรู้สำหรับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา ควรมีการจัดสอบเทียบระดับความรู้ในวิชาศาสนาอิสลาม และจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับอาชีพให้กับผู้เรียน เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพและเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) ด้านการเรียนการสอน พบว่า ระดับสภาพปัญหาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยภาพรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับน้อย และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความคิดเห็นต่อระดับสภาพปัญหาที่มีระดับมาก คือ ความใส่ใจกระตือรือร้นของผู้เรียนในการเรียน และรูปแบบการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นผู้เรียน รองลงมาอยู่ในระดับน้อยที่สุด คือ ทักษะของโต๊ะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ ทักษะการสอนของผู้ช่วยโต๊ะครูสถาบันศึกษาปอเนาะ และประสบการณ์ความรู้ความสามารถในการสอนของโต๊ะครูและผู้ช่วยโต๊ะครู นอกจากนี้ดำเนินโดยโต๊ะครูโดยจะมีการบังคับเพื่อให้ผู้เรียนทั้งชายและหญิงต้องอยู่ประจำหอพัก อนุญาตให้ผู้เรียนกลับบ้านเดือนละครั้ง ครั้งละ 4-5 วัน การเรียนอาเล็มจะใช้เวลากลางคืนหลังละหมาดอิชาโดยเฉพาะเพราะเป็นการเรียนจากตำราอิสลามไปเรื่อย ๆ ซึ่งเวลาเรียนระดับนี้จะขึ้นอยู่กับดุลพินิจของโต๊ะครู (บาบอ) หลักสูตร ที่นำมาใช้ คือระบบท่องจำด้วยอัลกุรอาน ตัจวิด และอิสลามศึกษา วิชาฟิกฮ์ เตาฮีด อัคลาค ซึ่งเป็นวิชาฟัรฎูอินพื้นฐาน (ระดับอับตีดาอีย, มุตาวัซซีย) รูปแบบการจัดการเรียนการสอน จะแบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ การท่องจำอัลกุรอานเพียงอย่างเดียวจนหมดเล่ม โดยมีระยะเวลาการท่องจำเป็นเวลา 5-6 ปี และการเรียนอาเล็ม (เรียนกิตาบตามสาระวิชา) เป็นสถาบันศึกษามุ่งเน้นการพัฒนาการใช้ชีวิตในแนวทางของอิสลาม รวมถึงวิชาชีพลหลักสูตรจะมีผู้เรียนหอพักที่เป็นผู้ชายล้วน สำหรับการจัดการเรียนการสอนจะเน้นในด้านคุณธรรม จริยธรรม ผู้เรียนส่วนมากจะเป็นผู้เรียนที่มีอายุค่อนข้างสูง บางคนมีครอบครัวแล้ว แต่เข้ามาเรียนในช่วงเวลาว่างจากการทำงาน เช่น ช่วงเวลากลางคืนหลังเลิกงานและเช้านี้หลังซุบฮียก่อนไปทำงาน กลุ่มเป้าหมายเป็นเยาวชนในหมู่บ้านเป็นหลัก รวมถึงชาวบ้านในหมู่บ้าน และพื้นที่ใกล้เคียงที่ประสงค์จะเรียน ส่วนมากจะเป็นผู้เรียนที่อ่านได้แล้วเป็นผู้เรียนในชุมชนใกล้เคียง ใช้หลักสูตรแบบสถาบันปอเนาะดั้งเดิมซึ่งมีผู้เรียนเป็นคนในหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ วิชาที่สอน คือ กิตาบ อัลกุรอาน และควบคุมการเรียนตามหลักสูตรฟัรฎูอินไปด้วย ทั้งนี้จะจัดระดับชั้นเรียนเป็นสองกลุ่ม คือ ระดับผู้เรียนที่มีอายุน้อยและอายุมาก สอดคล้องกับอันวาร์ ดุมีแด (2566) ที่ค้นพบว่าส่วนหนึ่งของระเบียบในสถาบันศึกษาปอเนาะโดยมีรูปแบบที่ต่างกัน อาทิ ผู้เรียนที่เข้ามาใหม่จำเป็นต้องพักประจำปอเนาะอย่างน้อย 40 วัน ผู้เรียนต้องผลานของเข้าเรียนในวิชาภาคบังคับ ผู้เรียนทุกคนต้องไปร่วมละหมาดญามาอะห์ครบ 5 เวลา (ละหมาดรวมกัน) ที่สุสเราะ ห้ามผู้เรียนทุกคนนำสิ่งเสพติดเข้าบริเวณปอเนาะโดยเด็ดขาด และห้ามเสพโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนจะมีโทษถึงขั้นไล่ออกและหมดสภาพการเป็นผู้เรียนแห่งนั้น ห้ามผู้เรียนนำหรือพกพาโทรศัพท์ก่อนได้รับอนุญาต ผู้เรียนทุกคนต้องพักประจำปอเนาะห้ามกลับบ้านก่อนครบกำหนด ห้ามคบผู้หญิงหรือนัดพบตามลำพัง ไม่อนุญาตพาเพื่อนที่ไม่ใช่ผู้เรียนเข้าบริเวณปอเนาะ ผู้เรียนต้องทำความสะอาดปอเนาะของตนเองทุกวัน และมีส่วนร่วมในการทำทำความสะอาดบริเวณปอเนาะสัปดาห์ละครั้ง การแต่งกายของผู้เรียนจำเป็นต้องใส่หมวกกะปิเยาะ เวลาเรียนและละหมาด และเวลาออกนอกบริเวณปอเนาะต้องใส่ผ้าพันศีรษะ (สะราบัน) และห้ามทะเลาะแบ่งพรรคแบ่งพวก และสอดคล้องกับอับดุลรอฮิด เจมะมะ (2556) ที่ได้กล่าวถึงรูปแบบการศึกษาของสถาบันปอเนาะ ด้านการจัดการเรียนการสอนแบบทั่วไป มีทั้งผู้ที่มีความประสงค์จะพักอาศัยอยู่ในบริเวณปอเนาะ และชาวบ้านที่ว่างจากการทำงานสามารถเข้ามาศึกษาในปอเนาะได้ โดยไม่มีการบังคับแต่จะมีการบังคับเฉพาะผู้เรียนที่พักอาศัยประจำอยู่ในปอเนาะ โดยมีการจัดการเรียนการสอนเป็นรายสัปดาห์ในสาขาที่ผู้รับใบอนุญาตหรือบาบอที่มีความสามารถพิเศษในด้านนั้น ๆ เช่น วิชาอากีดะห์ วิชาฟิกฮ์ ตัจวิด อัลกุรอาน อัลฮาดิษ ตัฟซีร์ จริยธรรม

อักษรวิธียากยสัมพันธ์ และอื่น ๆ ซึ่งจะมีตารางที่จัดวางไว้ โดยโต๊ะครูในวันและเวลา ส่วนผู้เรียนสามารถมาเรียนได้วันและเวลาเฉพาะในรายวิชาตามความต้องการ ส่วนแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาด้านการเรียนการสอน สอดคล้องกับอัปดุลสุโกเร ดินอะ (2553) ที่กล่าวว่า การศึกษาในอิสลามเป็นกระบวนการส่งเสริมและพัฒนาความสามารถและทักษะของบุคคล เพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิตในทุกแง่ ทุกมุม หรือกระบวนการสร้างบุคคลให้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่ตนเองอาศัยอยู่จนสามารถเป็นดวงประทีปส่องนำชีวิตเป็นประตูดวงของความสำเริงและเป็นกุญแจแห่งอารยธรรม

3) ด้านการใช้สื่อ พบว่า ระดับสภาพของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยภาพรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความคิดเห็นต่อระดับสภาพปัญหาสูงสุดอยู่ในระดับมากที่สุด คือ สามารถนำคลิปที่สอนมาเผยแพร่บนอกสถาบันปอเนาะ การใช้สื่อนวัตกรรมเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อการเรียนการสอน และการรักษาเนื้อหาที่สอนในการจัดเก็บเพื่อทบทวนในการเรียน และรองลงมาอยู่ในระดับปานกลาง คือ ความพึงพอใจของผู้เรียนของเครื่องเสียงในการใช้สอน นอกจากนี้การใช้สื่อของสถาบันปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี จะไม่ค่อยมีการใช้สื่อแบบสมัยใหม่ในการเรียนการสอนมากนัก โดยผู้สอนจะใช้สื่อแบบปกติ เช่น หนังสือ ข้อเขียน กระดานดำ เครื่องขยายเสียง และมีเพียงไม่กี่สถาบันปอเนาะที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาเป็นสื่อในการสอน เช่น การบันทึกเทปวิดีโอ เพื่อให้ผู้เรียนได้กลับไปทบทวนในส่วนที่ยังไม่เข้าใจในขณะที่โต๊ะครูสอนและไม่กี่สถาบันศึกษาปอเนาะที่ทำการไลฟ์สดในขณะที่โต๊ะครูกำลังสอนเพื่อเป็นประโยชน์ให้กับชาวบ้านทั่วไป แต่อยู่ในระดับไม่มากสอดคล้องกับอาอิตะ เจ๊ะแหว (2558) ที่ศึกษาเรื่องปัญหาและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี โดยค้นพบว่า ด้านสื่อไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น คอมพิวเตอร์ สื่อและเทคโนโลยีไม่เพียงพอต่อการจัดการเรียนการสอนและจำนวนผู้เรียน ไม่มีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย และขาดการส่งเสริม การพัฒนาทางด้านสื่อ เทคโนโลยี และทัศนคติของผู้รับใบอนุญาตที่มีต่อเทคโนโลยียังไม่เห็นความสำคัญ อีกทั้งยังสอดคล้องกับฟาริด เตมะมาหมัด (2550) ที่ได้ศึกษาเรื่องแนวทางการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยพบว่า งานพัฒนาและใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ควรจัดตั้งสื่อเพื่อส่งเสริมให้ผู้สอนทุกคนได้ใช้สื่อ จัดให้มีบุคลากรเพื่อดูแลงานสื่อ มีการจัดทำทะเบียนและดูแลโรงเรียน ควรจัดฝึกอบรมให้ผู้สอนสามารถผลิตสื่อบางอย่างใช้เอง และสอดคล้องกับมูฮัมหมัดนาเซ สามะ (2552) ที่ได้ศึกษาเรื่องสภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในโรงเรียนของรัฐที่เปิดสอนสองหลักสูตร จังหวัดยะลา พบว่า ปัญหาที่พบมากที่สุดคือ ด้านสื่อการเรียนการสอน งบประมาณมีไม่เพียงพอในการที่จะผลิตสื่อให้มีความหลากหลาย และทันสมัย ส่วนแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาด้านการใช้สื่อ สอดคล้องกับอาอิตะ เจ๊ะแหว (2558) ที่ได้วิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี พบว่า การพัฒนาด้านสื่อและเทคโนโลยีการเรียนการสอนนั้น จำเป็นต้องมีการจัดเตรียมสื่อและเทคโนโลยีให้เพียงพอต่อความต้องการของการเรียนการสอนและนักเรียน โรงเรียนควรมีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม นอกจากนี้การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยีในการเรียนการสอนควรสอดคล้องกับศักยภาพของผู้เรียนและความทันสมัย ครูผู้สอนควรมีการผลิตสื่อที่ทันสมัยตามรายวิชาที่จะสอน และควรให้ออกาสักนักเรียนได้ลงมือปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรมีการจัดสัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครูผู้สอนในโรงเรียนเอกชนในจังหวัด เพื่อรวบรวมข้อมูลและร่วมกันหาทางแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น

4) ด้านการประเมินผล พบว่า ระดับสภาพปัญหาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัด

ปัตตานี โดยภาพรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความคิดเห็นต่อระดับสภาพปัญหาสูงสุด ระดับมากที่สุด คือ ผู้เรียนสามารถศึกษาต่อระดับมหาวิทยาลัยต่างประเทศ รองลงมาอยู่ในระดับมาก คือการประเมินสถาบันปอเนาะเพื่อยกระดับการศึกษา รองลงมาในระดับปานกลาง คือ การประเมินผลการจัดการเรียนการสอนด้านท่องจำและความพึงพอใจในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะ รองลงมาอยู่ในระดับน้อย คือ ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และสามารถเป็นผู้นำในชุมชน นอกจากนี้สถาบันปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี โดยส่วนใหญ่ไม่มีการประเมินผลการเรียนใด ๆ ของผู้เรียน ส่วนมากจะเน้นที่การเรียนเป็นหลัก แต่จะมีบ้างในเวลาเรียนที่โต๊ะครูจะสอบถามผู้เรียนถึงความเข้าใจในการเรียน ส่วนสถาบันปอเนาะฮาฟิซจะเน้นถึงการท่องจำอัลกุรอานเป็นหลัก ถ้าผู้เรียนที่ท่องจำได้ดีและคล่องจะสามารถส่งตัวไปเป็นอิหม่ามนำละหมาดที่มีสัยิดต่าง ๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศสอดคล้องกับอิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และนุমান หะยิมะแซ (2553) ที่อธิบายถึงการเรียนรู้ในด้านพุทธิพิสัยนั้นได้เน้นในเรื่องของการท่องจำ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทั้งทางด้านศาสนาและ ภาษาอาหรับ และด้านจิตพิสัย โดยการฝึกอ่านอัลกุรอานแบบทำนองเสนาะ อ่านบทวรรณกรรม สำหรับการเฉลิมฉลองเนื่องในวันประสูติของท่านศาสดามุฮัมมัด ﷺ ซึ่งมีการจัดขึ้นในชุมชนทุก ๆ ปี และยังสอดคล้องกับด้านทักษะพิสัย โดยการสอนให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติกรอ่านอัลกุรอาน การเป็นผู้นำในการปฏิบัติศาสนกิจ การละหมาด การถือศีลอด ตลอดจนทักษะในการบริการสังคม เช่น การร่วมงานทำบุญทางศาสนาเนื่องในโอกาสต่าง ๆ และการร่วมละหมาดให้ผู้ที่ไม่เสียชีวิตในชุมชนโดยรอบบริเวณสถาบันศึกษาปอเนาะส่วนปัญหาการพัฒนาการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานีสามารถสรุปได้ว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องความไม่ต่อเนื่องในการท่องจำอัลกุรอาน ขาดงบประมาณ ผู้เรียนไม่พอกับสถานที่ ไม่ตระหนักถึงการศึกษาเพราะมีผู้เรียนเข้า ๆ ออกๆ ขาดงบประมาณในการจ่ายค่าตอบแทนบุคลากร ความไม่ต่อเนื่องในการเรียนเพราะผู้เรียนมีอายุมาก ขาดงบประมาณในการบริหารสถานที่ หน่วยงานรัฐมาก่อนข้างบอยทำให้เรียนต้องชะลอไป ขาดงบประมาณเพื่อเติมอาคารเพราะผู้เรียนมีปริมาณมากขึ้น ซึ่งมีความจำเป็นต้องขยายพื้นที่ให้เพียงพอกับจำนวนผู้เรียน ขาดสื่อในการเรียนการสอน บุคลากรเปลี่ยนบ่อยไม่มีความต่อเนื่อง ผู้เรียนไม่สามารถต่อยอดเพราะไม่มีวุฒิจบการศึกษา ผู้ปกครองและเด็กไม่ตระหนักถึงการเรียนอัลกุรอาน อาคารเรียนและหอพักขาดความสมบูรณ์แบบ ผู้เรียนไม่มีความต่อเนื่องในการเรียนเนื่องมีภาระทางบ้าน สอดคล้องกับรุ่ง แก้วแดง และคณะ (2559) ที่ได้ศึกษาแนวทางเพื่อยกระดับคุณภาพการจัดการเรียนรู้ของสถาบันศึกษาปอเนาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่พบว่า สภาพปัญหาของสถาบันศึกษาปอเนาะของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สำคัญคือ ปัญหาด้านการเรียนศาสนา ขาดมาตรฐานการเรียนรู้ ไม่มีหลักสูตรและการประเมินผลที่แน่นอน การเรียนการสอนใช้วิธีอ่านหนังสือและท่องจำ ขาดการปฏิบัติ บรรยาย โดยผู้สอนคนเดียวต่อผู้เรียนกลุ่มใหญ่ การประเมินผลใช้การถาม-ตอบ ขาดสื่อและอุปกรณ์เทคโนโลยีในการเรียนการสอน และมีความไม่แน่นอนเรื่องระยะเวลาที่ใช้เรียน ผู้เรียนบางคนต้องใช้เวลาเรียนนานถึง 10-15 ปี และใช้เวลาเรียนทั้งวันรวมประมาณ 16-18 ชั่วโมง แม้จะมีช่วงเวลาพักผ่อนบ้าง แต่การเรียนนานอาจทำให้ผู้เรียนอ่อนล้า และขาดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ส่วนแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาด้านการประเมินผลสอดคล้องกับเฉลิมพล และชัน (2550 อ้างถึงใน สุชิน เพ็ชรรักษ์, 2544; สำลี รักสุทธี และคณะ, 2545) ได้อธิบายเกี่ยวกับการประเมินตามสภาพความเป็นจริง (Authentic Assessment) ซึ่งเป็นวิธีการประเมินที่สามารถตรวจสอบทักษะ ความฉลาด ไหวพริบ กระบวนการ คุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบ และระเบียบวินัย รวมถึงผลงานทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การประเมินที่ท่านเราะซูล (ซ.ล) ได้ทำกับชายคนหนึ่งที่มาละหมาดในมัสยิด ขณะที่ท่านเราะซูล (ซ.ล) นั่งอยู่ภายใน เมื่อชายคนนั้นเสร็จสิ้นการละหมาดและให้สลาม ท่านเราะซูล (ซ.ล) ได้รับสลามและให้ชายคนนั้นกลับไปละหมาดใหม่ ชายคนนั้นจึงกลับไปละหมาดอีกครั้ง เมื่อเสร็จสิ้น ท่านเราะซูล

(ช.ล) ก็ให้กลับไปละหมาดอีกครั้ง โดยทำเช่นนี้ถึง 3 ครั้ง จนชายคนนั้นขอให้ท่านเราะซูล (ช.ล) สอนวิธีการละหมาดที่ถูกต้อง ท่านเราะซูล (ช.ล) จึงได้สอนวิธีที่ถูกต้องและกล่าวว่า “หากท่านทำเช่นนี้ การละหมาดของท่านจะสมบูรณ์”

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ควรให้มีแนวทางพัฒนาในการพัฒนาด้านหลักสูตร พัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นของสถาบันศึกษาปอเนาะและพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางของสถาบันศึกษาปอเนาะผู้เรียนสามารถศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นต่อไป และควรให้มีการพัฒนาหลักสูตร จากเดิมที่ไม่มีหลักสูตรที่ตายตัวที่ยังใช้หลักสูตรดั้งเดิม ให้มีการพัฒนาการจัดหลักสูตรแบบใหม่ที่ทันกับยุคสมัยและควรมีหลักสูตรวิชาชีพในสถาบันศึกษาปอเนาะ

2) ควรจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนนำความรู้และทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยจัดการเรียนการสอนให้มีกิจกรรมที่หลากหลาย ควรแบ่งระดับชั้นและระดับตำรากิตาบ เพื่อแยกระดับความรู้ของผู้เรียนเป็นแบบขั้น ๆ และให้มีการลงพื้นที่ในการทำกิจกรรมด้านความรู้ให้มีความคุ้นเคยกับงานศาสนา

3) ควรใช้สื่อเสริมการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีที่หลากหลาย ควรมีการใช้เทคโนโลยีด้วยการไลฟ์สดในการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ย้อนหลังในช่วงที่ไม่เข้าเรียนหรือไม่เข้าใจที่โต๊ะครูสอน และเพื่อให้ประชาชนทางบ้านได้เข้าชมการเรียนการสอนอย่างกว้าง ควรมีการบันทึกคลิปวิดีโอและเสียงในการเรียนการสอน

4) ควรมีแบบประเมินผลของผู้เรียนที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ควรมีการประชุมรายสัปดาห์หรือรายเดือนของคณะบุคลากรในสถาบันศึกษาปอเนาะ เพื่อประเมินความก้าวหน้าหรือข้อบกพร่องของผู้เรียน และควรมีการสอบในแต่ละภาคเรียนตามความเหมาะสมของผู้เรียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง สภาพ ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ผู้วิจัยมีประเด็นข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) การวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนวทางการพัฒนาการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะ เป็นรายด้าน ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษารูปแบบการพัฒนาการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะ เป็นรายด้านตามแนวคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

2) ควรศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการฝึกทักษะอาชีพในสถาบันศึกษาปอเนาะ และติดตามผลผู้เรียนที่กำลังศึกษาจากสถาบันศึกษาปอเนาะ

บรรณานุกรม

- ชากีรีน สุมาลี. (2555). มอการดำเนินการประกันคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามผ่านอิสลามานูว์ดณ. สืบค้นจาก <http://www.gotoknow.org/posts/117057> (เข้าถึงเมื่อ 22 มิถุนายน 2565)
- ดอเลาะ การ์. (2556). สภาพการดำเนินงานตามระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปัตตานี.
- ดินอะ, อ. (2556). ชุรอกญ์แจสุความเป็นพลเมือง. นราธิวาส: พงศ์ราการพิมพ์.
- นิเลาะ แวอูเซ็ง และคณะ. (2550). การจัดการศึกษาโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. สงขลา: วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- นิเลาะ แวอูเซ็ง และคณะ. (2551). สภาพ ปัญหา และความต้องการในการจัดการศึกษาของสถาบันศึกษาปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. รายงานวิจัย. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- นันทกาญจน์ เบญจเดมอะหลี. (2542). ปัจจัยที่มีผลต่อการคงสภาพระบบเก่าของโรงเรียนปอเนาะในเจดสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นุรุดดิน อาดำ. (2556). การมีส่วนร่วมในกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษาแบบอิสลามในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปัตตานี.
- ประกิจ ประจนปัจจนึก. (2516). การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ฟาริด เตมะหมัด. (2550). แนวทางการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มยุรี รววรรณ. (2563). แนวทางการพัฒนาการดำเนินงานประกันคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนมัธยมวัดหนองแขม (สารนิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศิลปากร, นครปฐม.
- มุหำมัดรุษานี บากา. (2554). การบูรณาการสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 3 สำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มุฮำมัดนาเซ สามะ. (2552). สภาพและปัญหาการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษาในโรงเรียนของรัฐที่เปิดสอนสองหลักสูตร จังหวัดยะลา (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2545). การวิจัยเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- สายใจ ใฝ่จิต. (2558). แนวทางการดำเนินงานประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาของโรงเรียนโกสัมพวิทย์สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 41 (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- สุชิน เพ็ชรรักษ์. (2544). การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์ด้วยปัญญาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาแห่งชาติ.
- สุรียา หะยีเหย์บ. (2564). สภาพปัญหา ความคาดหวังและแนวทางการพัฒนาการศึกษาสถาบันศึกษาปอเนาะ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการส่งเสริมการศึกษาเอกชน จังหวัดสตูล. วารสารอัล-ฮิกมะฮ์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, 11(22), 219–233.

- สำลี รักสุทธี และคณะ. (2545). *ตารางวิเคราะห์หลักสูตรขั้นพื้นฐานกลุ่มสาระภาษาต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: พ.ศ. พัฒนา.
- สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี. (2/10/2567). ข้อมูลโรงเรียนเอกชน สถาบันศึกษาปอเนาะ. สืบค้นจาก <https://www.o pep.go.th/website/> (เข้าถึงเมื่อ 2 ตุลาคม 2567)
- สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดสงขลา. (2561). ข้อมูลพื้นฐานสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชน จังหวัดสงขลา. สงขลา: สำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดสงขลา.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน. (2541). *แนวดำเนินการเพื่อประกันคุณภาพและรับรองมาตรฐาน คุณภาพการศึกษาเอกชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- สำนักทดสอบทางการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561). *แนวทางการพัฒนาระบบการ ประกันคุณภาพการศึกษา ตามกฎกระทรวงการประกันคุณภาพการศึกษา พ.ศ. 2561*. กรุงเทพฯ: เอ็น.เอ. รัตน์เทรดดิ้ง.
- เฉลิมพล และชน. (2550). *สภาพและปัญหาการเรียนการสอนอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาอิสลาม เขตภาคกลาง* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อาอิด๊ะ เจ๊ะแว. (2558). *ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สังกัดสำนักงานการศึกษาเอกชนจังหวัดปัตตานี* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อับดุลฮามิด จะปะเกีย. (2547). *ปัญหาการปฏิบัติงานประกันคุณภาพการศึกษาตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา ของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดปัตตานี* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อับดุลรอชิด เจ๊ะมะ. (2556). *ภูมิปัญญาและทุนเดิมของปอเนาะ. แผนงานสร้างเสริมสุขภาวะมุสลิมไทย, สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)*.
- อับบัส ยีร์น. (2559). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อการคงสภาพระบบดั้งเดิมของสถาบันศึกษาปอเนาะในอำเภอจะนะ จังหวัด สงขลา* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อิบราฮีม ณรงค์รักษาเขต และ นูมาน หะยีมาแซ. (2553). *ทฤษฎีใหม่สถาบันการศึกษามุสลิม จังหวัดชายแดน ภาคใต้ ความจริงที่ยังไม่ถูกเปิดเผย*. สงขลา: สลาดันการวิจัยและวิชาการ.
- Ali Mohammad Jubran Saleh. (2551). *การบริหารการศึกษาในอิสลาม* (นิเลาะ แวอุเซ็ง, ผู้แปล). สงขลา: หาดใหญ่กราฟฟิก.
- Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing* (5th ed.). New York: Harper & Row.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30(3), 607–610.
- Neceur Jabnoun. (2548). *อิสลามและการจัดการ* (นิเลาะ แวอุเซ็ง, ผู้แปล). สงขลา: หาดใหญ่กราฟฟิก.